

William Thomas Stead als moderne reporter (foto's uit: Edith K. Harper, Stead, the man. Personal Reminiscences, 1914).

William Thomas Stead, Den Haag en de wereldvrede

Een Engelsman met een ongekennde interesse voor Den Haag als stad van de wereldvrede. Zo'n man was de Victoriaanse journalist William Thomas Stead (1849-1912), die er toe heeft bijgedragen dat Den Haag een aanzienlijke som geld kreeg om een imposant en tot de verbeelding sprekend paleis voor de vrede te bouwen. Stead was in Den Haag in de zomer van 1899 om verslag te doen van de eerste Haagse vredesconferentie. Enkele maanden voor de aanvang van dit vredesoverleg, maakte hij een reis door Europa om prominenten voor de conferentie te winnen. Een ambitieuze onderneming, maar Stead was dan ook een ambitieus journalist. Zijn artikelen trokken al jarenlang de aandacht door de zeer persoonlijke stijl, de pakkende koppen, de levendige illustraties en interviews, en de gedurfde onderwerpen.¹ Tot op de dag van vandaag wordt hij geëerd als grondlegger van de moderne journalistiek.²

Hoe verliep zijn reis langs de Europese hoofdsteden in het najaar van 1898? In onderstaand artikel een beschrijving van een gedenkwaardige campagne voor Den Haag.

Een voorbode van een nieuwe, gelukkige eeuw

Maatschappelijke vraagstukken hadden van jongs af aan Steads belangstelling. Hij was de zoon van een puriteins predikant, werd zeer bijbelvast opgevoed, en ontwikkelde tijdens zijn schooljaren een 'gepassioneerde persoonlijke liefde' voor Oliver Cromwell.³ Stead zag het als de opdracht van God voor de vrede en gerechtigheid in de wereld te strijden.

William Thomas Stead, geboren in Embleton in Northumberland, begon zijn journalistieke loopbaan in 1870 bij de regionale krant *Northern Echo* in Darlington. Vanaf 1880 was hij redacteur, later hoofdredacteur, van het liberale Londense avondblad *Pall Mall Gazette*. In 1890 ging hij leiding geven aan het maandblad *Review of Reviews*.

Jan Romein heeft Stead beschreven als een typische overgangsfiguur, een man

die nog als een echte Victoriaan een ouderwetse baard droeg, maar wel al schreef met een vulpen en gebruikmaakte van alle moderne technische uitvindingen van zijn tijd: de trein, de stoomboot, de telefoon en de typemachine.⁴ In zijn hart hield hij evenwel vooral van oude voorwerpen, en de Kodakcamera die hij als 'modern' journalist altijd op zak had was dan ook een oud exemplaar. Over zijn voorliefde voor dit toestel en zijn gehechtheid aan alles wat oud was, zei hij eens: 'This Kodak might be said to be typical of my view on dress. I have had it so many years that they no longer make films to fit it. I like old things – old books, old friends, old clothes.'⁵

Een fotocamera begeleidde Stead ook tijdens zijn reis door Europa, een reis die hij maakte in opdracht van de krant. Hij bezocht onder andere Brussel, Parijs, Berlijn, Sint Petersburg en Livadia, gelegen op de Krim. Stead vertrok op 15 september 1898, kort nadat Rusland in een internationaal rondschrijven de noodzaak had bepleit van een internationale vredesconferentie. In alle landen, zo stond er in de circulaire, was bewapening een zware financiële last geworden en een grote bedreiging voor economische en culturele ontwikkelingen. Daarom diende een vredesconferentie te worden belegd, die met Gods hulp een voorbode kon worden van een nieuwe, gelukkige eeuw.⁶ Stead zal deze expliciete verwijzing naar de komende eeuw hebben aangesproken. Grote vredesinitiatieven vonden volgens hem namelijk altijd plaats vlak voor een nieuw centennium: 'At the end of the sixteenth century, Henri IV's "Great Design"; at the end of the seventeenth Penn's "Essay"; at the end of the eighteenth, Kant's "Zum ewigen Frieden", to be followed at the end of the nineteenth century by the Imperial Rescript of the Emperor of Russia.'⁷

Stead deed verslag van zijn reis in *The United States of Europe on the Eve of the Parliament of Peace*, een uitgave van de *Review of Reviews*. De titel maakt duidelijk dat Stead meer wilde dan vrede alleen, en ook al dacht in de richting van een verenigd Europa.⁸ Het verslag is voorzien van foto's, landkaarten en tabellen met getallen waaruit in één oogopslag valt af te leiden hoe enorm veel geld Europese landen uitgaven aan leger en marine en hoe weinig aan onderwijs. Stead hanteerde als eigentijds journalist een bijzonder directe, persoonlijke stijl, en putte graag uit eigen ervaringen, bijvoorbeeld waar hij de voor- en nadelen van het reizen door Europa op een rijtje zette. Winst was de toegenomen snelheid en veiligheid van het reizen: 'There was no difficulty whatever in crossing any frontier, nor did I experience any more risk to life or liberty in travelling through the Continent than I should have done in making a tour round Kent, or passing from New York to San Francisco. For travelling purposes Europe is already a commonwealth.'⁹

Maar een ergernis vormde nog steeds de douane, te meer daar het postverkeer sinds de oprichting van de Internationale Postunie in 1874 nauwelijks

meer hinder ondervond van grenzen. Stead verzuchtte: 'Often on my journey I witnessed, with a feeling of satisfaction not untinged with envy, the way in which the mail-bags were carried across the frontier without word or question, while we luckless ones, who were not franked with a postage stamp, had to laboriously carry our luggage to the Zollhaus and wait until the custom house official had made a more or less perfunctory examination of our belongings.'¹⁰

Stead achtte het van groot belang dat Europa steeds meer internationale organisaties kreeg. Tegen het einde van de negentiende eeuw had Europa naast een Postunie, ook een Telegraafunie, een Internationaal Kantoor voor Patenten en Handelsmerken, en een Internationaal Trein Bureau. Stead genoot met name enorm van de toegenomen gemakken op het spoor, zoals te lezen valt in een beschrijving van een reis in een nieuwe, internationale *wagon-lit*:

He [the passenger] has his own apartment, his bed-chamber, his dining-room, his lavatory; the whole country is spread out before him on either side, in one endless gallery and panorama of living pictures. [...] The conductor waits upon him as a *valet*, the *chef* cooks for him, all manner beverages are provided for his delectation, he lives in a peripatetic palace as comfortably and as luxuriously as he could do in any hotel on the Continent. For him even the barrier of the *douane* is, if not abolished, at least minimised.¹¹

Brussel, Parijs en Berlijn

Steads reis begon teleurstellend. In Brussel slaagde hij er niet in koning Leopold II te spreken en met hem van gedachten te wisselen over het Russische vredesvoorstel. Leopold, staatshoofd van een neutraal land, liet Stead per brief weten niet voor een gesprek te voelen, en hij verwees hem beleefd door naar de tsaar. Het enige wat Brussel de moeite waard maakte voor Stead, was de plechtige herdenking van de Oostenrijkse keizerin Elisabeth ('Sissi'), die op 10 september door een aanslag om het leven was gebracht. De rouw bij alle Europese vorstenhuizen liet zien, aldus Stead, dat de monarchie een heuse Europese familie vormde, 'acting as a telephonic system for the Continent'.¹²

Een complicatie bij Steads missie onmiddellijk aan het begin van zijn reis vormde het uitbreken van de Fajjoda-crisis. In Londen was hij al op de hoogte van de grote problemen bij Fajjoda aan de Boven-Nijl, en het feit dat de Franse kolonel Marchand niet wenste te wijken voor het Egyptisch-Engelse leger van Lord Kitchener. De crisis verdiepte zich tijdens zijn reis en verbitterd schreef hij dat zijn eigen land ten prooi was gevallen aan 'drunken imperialism' en aan 'Fashoda fever'. Met name de Engelse kranten speelden, aldus Stead, een kwalijke rol omdat zij het gevaar van oorlog met Frankrijk enorm overdreven: 'it was mobilisation here, there, and everywhere'.¹³

In Frankrijk was de situatie al niet veel beter, zo merkte hij tijdens zijn verblijf in Parijs. Naast de onrust over de Fajjoda-crisis, was men in dit land nog geenszins over het verlies van Elzas-Lotharingen heen. Clemenceau, een van de politici met wie Stead persoonlijk sprak, wilde *revanche* op Duitsland, in plaats van ontwapening. Toch was er, bijna letterlijk, ook een lichtpuntje, namelijk de komende wereldtentoonstelling in Parijs, waarvoor Duitsland was uitgenodigd. Een opmerkelijke invitatie daar Duitsland na de Frans-Duitse oorlog niet meer welkom was geweest op wereldtentoonstellingen in Frankrijk. Stead schreef naar aanleiding van de uitnodiging van Duitsland: 'When France invited Germany to exhibit her goods in the great show of the new century, she acquiesced in the *status quo*.'¹⁴

De expositie van 1900 werd de grootste en, alleen al vanwege de volledig elektrische verlichting, schitterendste van alle wereldtentoonstellingen die er in de negentiende eeuw zijn geweest, een symbool, volgens tijdgenoten, van vooruitgang, vrede en harmonie.¹⁵ Stead zag in het najaar van 1898 wat eraan vooraf ging: de aanleg van honderden meters elektriciteitskabel, de verdeling van de expositieruimtes, de inrichting van de paviljoens, en natuurlijk de rivaliteit, met name tussen Europeanen en Amerikanen. In de vorm van een dialoog, zijn geliefde stijlmiddel om een zo levendig mogelijke beschrijving te krijgen, gaf hij een impressie van die rivaliteit:

'Room, room, room there for the New World!' cried Mr. Commissioner-General Peck.

The amiable French Ministers expostulate with a polite shoulder shrug. 'It is impossible! [...] We have already allotted the United States all we can spare. It is impossible, quite impossible.'

'Impossible!' thunders the Commissioner-General; 'don't use to me that idiot of a word! Your space is small, I admit [...] But our needs are great. Room, make room for the growing giant of the Western World!'¹⁶

Een volgende teleurstelling kreeg Stead te verwerken in Duitsland. In Berlijn zag hij kinderen soldaatje spelen ('Daten! Daten!') en mannen trots in uniformen lopen, hun 'tweede huid', schrijft hij.¹⁷ Zijn poging om de Duitse keizer te ondervragen over het voorstel van de tsaar mislukte bovendien. In *The Life of William Thomas Stead* staat de brief afgedrukt die Stead schreef aan de keizer, van wie bekend was dat hij nooit journalisten te woord stond. Hij schreef, bijna verontschuldigend, dat het waar was dat hij journalist was, maar ook, zo benadrukte hij, was hij een loyaal onderdaan van de Engelse koningin. Hij kon zich niet voorstellen dat de keizer hem afwees alleen vanwege zijn beroep.¹⁸

Het mocht allemaal niet baten. De keizer ontving hem niet en zijn bezoek aan Duitsland werd geen succes. Extra jammer voor Stead omdat hij zeer gefascineerd was door de Duitse eenwording. Tijdens een bezoek aan het gebouw van de Rijksdag werd hij bijna door jaloezie bevangen: 'How long will it be, I

wondered, as I wandered through the building of the Reichstag, before unified Europe has its Parliament House, and the Federation of Europe finds for itself a headquarters and a local habitation for a permanent representative assembly?¹⁹

In West-Europa waren het eigenlijk maar een paar kleine, neutrale landen die deze droom misschien waar konden maken, landen als Nederland en Zwitserland. Een conclusie die Stead in de trein naar Sint Petersburg ongetwijfeld stof tot nadenken zal hebben gegeven.

Een Russische Cobden

Sint Petersburg moet er weinig gastvrij bij hebben gelegen toen Stead er aankwam, begin oktober. De straten waren opengebroken voor de aanleg van elektriciteit, en er viel sneeuw, natte sneeuw, 'which, melting almost as soon as it fell, did not add to the amenities of existence', schreef Stead.²⁰ Bovendien heerste er als gevolg van imperialistische spanningen met Engeland (India) een uitgesproken anti-Engelse sfeer. Maar Stead had tijdens de twee weken dat hij in Sint Petersburg verbleef het geluk met enkele vooraanstaande Russen in contact te komen. Zo sprak hij met de minister van Verkeer en Financiën, Serge Yulevich Witte, die enthousiast was over het vredesvoorstel van de tsaar, vooral omdat het de staatskas kon verlichten. Uit Steads tabellen kan worden opgemaakt dat in het jaar 1899 Rusland 43.300.000 (in Engelse ponden) uitgaf aan het leger, 11.100.000 aan de marine, en slechts 4.000.000 aan het onderwijs.²¹ Witte in het interview met Stead: 'als mij om nog meer geld wordt gevraagd voor leger en marine, hoef ik nog maar één ding te doen, en dat is zwaaien met het voorstel van de tsaar.'²²

Stead sprak ook met Johann von Bloch, de auteur van *De oorlog der toekomst*. Bloch, een Pools-Russische econoom, was net als Stead een bewonderaar van de tsaar, en verbleef graag in de omgeving van het Russische staatshoofd. Stead schreef breeduit over Blochs laatste succesvolle bezoek aan de tsaar, al gaf hij hem niet de eer de initiator te zijn geweest van het vredesvoorstel – waar vaak over is gespeculeerd. Refererend aan een eerder bezoek van Bloch aan de vader van de tsaar schreef hij:

It was not the first time Bloch had enjoyed an opportunity of expounding his conclusions before the ruler of Russia. He had been received by Alexander III. But the difference between the father and the son was most marked. Alexander III listened courteously but made no remarks, while Nicholas II accompanied and interrupted Bloch's discourse by perpetual questions and comments [...] A long discourse it was, two hours on end, and in the middle of it Bloch grew weary, and had to halt for breath. But his Imperial listener never wearied, and always seemed eager for more. Nor is this suprising. Bloch is a most interesting man.²³

De oorlog der toekomst, zoals de Nederlandse vertaling luidde van Blochs levenswerk, was een studie waarin de verwoestende kracht van een eventuele nieuwe oorlog in Europa op uiterst gedetailleerde wijze uit de doeken werd gedaan. Bloch in zijn interview met Stead: 'Give me figures, let me see the facts; it is no use discussing abstractions.'²⁴ Typerend voor Blochs studie is een beschrijving als deze: 'Sprong in het jaar 1870 een granaat in 19 tot 30 stukken, nu in 240; de vroegere shrapnel in 37, de nieuwerwetse in 340. Op 100 meter springen de beenderen geheel in stukken, op 600 meter zijn de splinters groter ...'²⁵

Geen prettige getallen! Maar voor Stead waren het feiten die grote steun konden geven aan het voorstel van de tsaar. Niet voor niets noemde hij Bloch 'een Russische Cobden', naar de Engelse liberaal Richard Cobden, zijn grote idool, die zich vanaf de jaren dertig van de negentiende eeuw al sterk had gemaakt voor de gedachte van ontwapening en arbitrage bij internationale geschillen.²⁶ Evenals bij de Engelse katoenfabrikant, schreef Stead, speelden bij de Russische bankier harde feiten een belangrijke rol: 'he is like Cobden in being an international man, in taking wide views of things, and yet is always standing four square upon the solid facts and materialities of life.'²⁷

Livadia

Het hoogtepunt van Steads reis door Europa was zijn bezoek aan de tsaar in diens geliefde zomerverblijf Livadia aan de Zwarte Zee. De reden dat tsaar Nicolaas bereid was tot een audiëntie zal gelegen zijn geweest in het feit dat Stead, in het voetspoor van Cobden,²⁸ altijd een uitgesproken sympathie voor Rusland aan de dag had gelegd en zich zelfs had laten kennen als een groot voorstander van een Engels-Russisch bondgenootschap.²⁹ Bovendien had Stead al tijdens een eerdere reis, die had plaatsgevonden in 1888, het voorrecht gehad te spreken met Nicolaas' vader, Alexander III.

Stead was van mening dat Nicolaas II dacht en handelde in de traditie van de Romanovs. Was het niet Alexander I geweest, de grootvader van Nicolaas, die zich na de napoleontische oorlogen met hart en ziel had ingezet voor de vrede, en die de stuwende kracht was geweest achter de Heilige Alliantie? Hoe men ook over dit verbond en de conservatieve staatslieden die erbij betrokken waren mocht denken – 'they may have done more harm than good', schreef Stead – niemand hoefde te twijfelen aan de oprechtheid van Alexander I, aan zijn 'passionate desire to make an end of war'.³⁰

Het bezoek aan tsaar Nicolaas in 1898 beviel Stead beter dan het bezoek dat hij tien jaar eerder had afgelegd aan Alexander III, in Sint Petersburg, toen alles had gewezen op het gevaar van een mogelijke aanslag op het leven van het Russische staatshoofd. De audiëntie was strikt geheim geweest, en had plaatsge-

vonden in een afgelegen werkvertrek van het Winterpaleis, alleen te bereiken via een labyrint van gangen. Een grote angstaanjagende hond was steeds in de buurt geweest. Hoe anders verliep het onderhoud in Livadia op de Krim. Alleen al de tocht naar de villa van Nicolaas was één groot feest:

The drive to Livadia up hill and down dale, which we took at breakneck speed, between the mountains and the sea, is magnificent. The Euxine, not a Black but an azure Sea, stretches out far below, an immense expanse of sunlit water, across which flit interminable strings of birds, migrating southward from the approach of winter. The Mediterranean, seen from the Riviera, never looked more radiantly beautiful than did the Black Sea on the day when I visited Livadia.³¹

Steads gesprek met de Nicolaas II zal altijd een geheim voor ons blijven. Het was hem namelijk niet toegestaan ook maar iets uit het onderhoud openbaar te maken. Wat we te weten komen uit zijn verslag in *The United States of Europe* is dat het gesprek plaatsvond in een prettige omgeving – de villa van tsaar Nicolaas deed hem denken aan een Engels landhuis, alles was er ‘simple and comfortable’ – en dat Stead buitengewoon gesteld was op de tsaar, de ‘emperor of peace’, zoals hij hem liefdevol noemde. Hij beschrijft hem als charmant, levendig, slim, alert, eerlijk en bescheiden. Een tsaar die zeker niet, zoals hij had horen zeggen, te zwak en te jong was voor zijn taken en te afhankelijk van zijn ministers.³² Maar waar hij zich na zijn bezoek wel zorgen over maakte was of deze tsaar, die inderdaad nog maar dertig jaar oud was en pas vier jaar regeerde, in staat was de wereld te winnen voor de vrede.

Steads terugreis naar Londen verliep via Constantinopel, Wenen, Rome, Bern en Parijs. Bij zijn thuiskomst op 28 november was hij ‘full of high hope, and confident that we are on the eve of a forward step in the progress of human society, from the savagery of lawless war to the reign of peace’. Maar direct daarop, en in minder optimistische bewoordingen, laat hij volgen: ‘Everything, however, depends upon ourselves. These high hopes may be quenched in the blackness of despair.’³³

Den Haag

Een tweede rondschrijven van de tsaar, verstuurd op 11 januari 1899, bevatte de concrete programmapunten van de vredesconferentie. Gesproken diende te worden over de bevrozing van de militaire uitgaven, een verbod op wapens met meer vuurkracht dan het bestaande arsenaal, een beperking van explosieven, een verbod projectielen uit vaartuigen te gooien, uitbreiding van de regels van het oorlogsrecht, en aanvaarding van arbitrage bij internationale geschillen.

Stead zal zich er misschien over hebben verbaasd dat de landen waar hij zo weinig animo had bespeurd voor het Russische voorstel toch niet de moed had-

den dit botweg af te wijzen, en de uitnodiging voor de vredesconferentie beleefd aanvaardden.³⁴ Een factor die een rol zal hebben gespeeld bij de acceptatie van de uitnodiging door landen als Engeland, Frankrijk en Duitsland was dat de tsaar, of hij nou jong, naïef of onervaren werd gevonden, de leider was van een enorm land, met een enorme bevolking – zo'n 130 miljoen inwoners, geen enkel Europees land kon daaraan tippen. Bovendien had Rusland een zeer snel groeiende industrie, waar veel West-Europees kapitaal in geïnvesteerd was.

De zetel van de conferentie werd Den Haag, de stad van Grotius en van de jurist Van Bynckershoek, de residentie van een kleine, neutrale mogendheid, en, een extra voordeel, een stad die over zee makkelijk was te bereiken.³⁵ Mee-gewogen zal ook hebben bij de keuze voor Den Haag dat Nederland een monarchie was met dynastieke banden met het Huis Romanov. Het is de vraag of de Nederlandse regering, die officieel zeer positief reageerde, wel ingenomen was met deze keuze. De Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken, W.H. de Beaufort, maakte zich zorgen over de neutrale positie van Nederland als gastland. Bovendien stond koningin Wilhelmina afwijzend tegenover steun vanuit Nederland aan anti-militaristische initiatieven.³⁶

Stead wilde de conferentie ter plekke verslaan, en moest dus naar Den Haag. Den Haag was in 1899 nog een oase van rust, al breidde de stad zich snel uit. Stead kon er als natuurliefhebber genieten van parken en lanen, en wandelen in bossen en duinen, het landschap van de schilders van de Haagse School. Een kleine villa aan de weg naar het strand van Scheveningen was enige tijd zijn verblijfplaats.³⁷

De conferentie die plaatsvond in Huis ten Bosch – 'House of the Woods' voor Stead –, duurde meer dan twee maanden, van 18 mei tot 29 juli. Den Haag werd overspoeld door politici en diplomaten, afkomstig uit alle windstreken.³⁸ Stead deed verslag van de gebeurtenissen in onder andere zijn eigen krant, de *Review of Reviews*, en de *Manchester Guardian*. Ook hield hij al die tijd tsaar Nicolaas per brief op de hoogte van wat zich afspeelde in Den Haag.³⁹ Inclusief de *petite histoire*, zoals de kiespijn van de Russische voorzitter, baron de Staal, het prachtige zomerweer, de uitstapjes van de gedelegeerden naar Scheveningen en Haarlem, en het feit dat hij tijdens de conferentie vijftig jaar was geworden, maar in Den Haag pas zijn eerste bal meemaakte.⁴⁰ Daarnaast schreef hij hem over ernstiger zaken: het moeizame verloop van de conferentie en de tegenwerking door verschillende landen, Duitsland voorop, dat geen voorstander was van arbitrage en wapenvermindering. De Duitsers moesten eigenlijk van de hele conferentie niets hebben.

Gezegd moet worden dat de relatie tussen Stead en de Duitse delegatieleden alles behalve optimaal was. Zo ergerde het Duitse delegatielid, graaf Münster, zich enorm aan Stead en al die andere in Den Haag verzamelde vredesactivisten,

onder wie ook Johann von Bloch. Münster schreef in niet mis te verstane woorden: 'The Conference had assembled the worst sort of political rabble of the entire world [...] cheap journalist types like Stead, detestable Jews like Bloch [...] This collected rabble [...] operate quite openly under the complete protection of the Russians. Stead, who can be counted as a known Russian agent for over twenty years, runs the whole press campaign here ...'⁴¹

Op één punt zal deze 'Russische agent' er toch heel andere opvattingen op na hebben gehouden dan een staatshoofd van een autocratie: Stead maakte zich buitengewoon kwaad over de absolute geheimhouding van de besprekingen; zelfs een stenograaf mocht niet aanwezig in Huis ten Bosch.⁴² Stead moest het hebben van zijn goede contacten met gedelegeerden, en de informatie die zij hem toespeelden plaatste hij, als rechtgeaard journalist, meteen in de krant. Zijn *Kroniek* in het *Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage* zou zelfs een zekere invloed hebben uitgeoefend op het werk van de gedelegeerden.⁴³ Stead genoot ervan iedereen te slim af te zijn. In een van zijn eerste brieven aan de tsaar, waarin hij met voldoening schrijft over de geslaagde onderschepping van belangrijke informatie die hij had doorgestuurd naar de de krant, lezen we: '[...] immediately before I sent off my telegram, when I asked M. de Staal for information, he said he could not possibly give me any, as the proceedings were strictly secret! It was very amusing, but all's well that ends well, and in future I hope we shall have better arrangements.'⁴⁴

De laatste brieven aan de tsaar zullen niet de makkelijkste voor Stead zijn geweest. 'Let us glance at the harvest that has been reaped' schrijft hij op 23 juli alsof de weinig zeggende besluiten van de conferentie toch nog heel wat voorstelden.⁴⁵ Wat moest de tsaar met een protocol waarin in zeer vage bewoordingen stond dat de conferentie wapenvermindering gewenst achtte voor de bevordering van het materiële en morele welzijn van de mensheid? En een bewapeningsconventie die niet was ondertekend door Engeland en Amerika? Gelukkig voor Stead kon hij de tsaar ook werkelijk goed nieuws melden: er zou een hof van arbitrage komen in Den Haag. 'Grateful praise for the work accomplished in the past', schrijft hij op 1 augustus wanneer de conferentie voorbij is. 'Confiance in the work which is about to be achieved in the future; these two sentiments, better than anything else, express what we all more or less feel at The Hague.'⁴⁶

Stead moet hebben beseft dat Den Haag het evenwel zonder een aanzienlijke hoeveelheid geld niet zou redden. Daarom nam hij nog in de zomer van 1899 contact op met Andrew Carnegie. In 1903 schonk deze zeer vermogende industrieel en sympathisant van de vredesbeweging een bedrag van 1.500.000 dollar voor de bouw van een paleis voor de vrede.⁴⁷ Het Permanente Hof van Arbitrage dat door de Nederlandse regering een veel te krap pand toegewezen had gekre-

gen aan de Prinsegracht in Den Haag, kon in 1912 verhuizen naar het riante Vredespaleis.

Het is heerlijk in deze tijd te leven

Na Den Haag ging Stead gestaag door met zijn kruistocht voor de vrede. In 1907 ging hij naar de tweede vredesconferentie in Den Haag, en deed hiervan wederom verslag in allerlei kranten. Hij richtte zelfs met hulp van de Nederlandse uitgeverij Maas&Van Suchtelen een eigen krant op onder de naam *Courrier de la Conférence de la Paix*, waarin verslagen stonden van de plenaire vergaderingen, interviews met gedelegeerden, foto's en cartoons.

Stead vertrok in 1912 naar New York om ook aan de andere kant van de Atlantische Oceaan steun te vinden voor de wereldvrede. Hij reisde met een prachtige passagiersboot, de *Titanic*. Wat moet hij hebben genoten van het comfort en de luxe aan boord. Elke internationale wagon-lit, hoe gerieflijk ingericht ook, verbleekte bij dit enorme schip. Stead zat rustig een boek te lezen in de First Class Smoking Room toen de *Titanic* op een ijsberg liep.⁴⁸

Opmerkelijk is dat al in 1886 in de *Pall Mall Gazette* een verhaal te lezen was geweest over een ernstig ongeluk met een oceaanstomer.⁴⁹ Het grote probleem: een tekort aan reddingsboten – inderdaad een van de belangrijkste oorzaken van het grote aantal slachtoffers bij de ondergang van de *Titanic*.

'By a survivor' stond bij dit overigens geheel verzonnen verhaal dat van de hand was van Stead. Maar een *survivor* was hij deze keer niet. Nico van Suchtelen zorgde er evenwel voor dat zijn gedachten niet werden vergeten. Toen in Den Haag de eerste steen werd gelegd voor het Vredespaleis schreef hij in de geest van Stead: 'Het is heerlijk in deze tijd te leven; er gebeuren grote dingen en nog grotere voelen wij naderen.'⁵⁰ Vlak voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog beijverde hij zich nog voor de programmapunten van een derde vredesconferentie: verplichte arbitrage en de oprichting van een internationale politie. Zo ver kwam het voorlopig niet. Den Haag werd de stad van vrede en internationaal recht, maar de tijd van opwindende vredescongressen, die honderden mensen op de been brachten, was op 28 juli 1914 voorgoed voorbij.

Terugkijkend op Stead en zijn campagne voor Den Haag kan men toch stellen dat hij een van de pioniers is geweest van de gedachte van internationale samenwerking en een verenigd Europa. Zijn ideeën leefden voort in de bestseller *The Great Illusion* van de Engelse journalist Norman Angell, een werk uit 1910, dat op zijn beurt van invloed zou zijn op diegenen die in de twintigste eeuw de internationale samenwerking daadwerkelijk gestalte gingen geven.⁵¹

Annemarie van Heerikhuizen, Mr. Cornelisstraat 110 RD, 2023 DL Haarlem

Noten

¹ Stead schreef bijvoorbeeld over de ellende in de slums, kinderprostitutie en vrouwenhandel. Onderwerpen die taboe waren in de Engelse pers.

² Deze eer heeft inmiddels zelfs geleid tot een interessante website over leven en werk van Stead. Zie de *W.T. Stead Resource Site* (<http://www.attackingthediabol.co.uk>).

³ Raymond L. Schults, *Crusader in Babylon. W.T. Stead and the Pall Mall Gazette* (Lincoln 1972) 2-3.

⁴ Jan Romein, *Op het breukvlak van twee eeuwen* (Amsterdam 1976) 338.

⁵ Frederic Whyte, *The Life of W.T. Stead*. II (Londen, New York en Boston 1925) 266.

⁶ G.H. Perris ed., *A History of the Peace Conference at The Hague* (Londen 1899) 32-33.

⁷ W.T. Stead, *The United States of Europe on the Eve of the Parliament of Peace* (Londen 1899) 30. Het feit dat het *Great Design* niet door de Franse koning, Henry IV, was ontworpen, maar door diens minister van Financiën, de Duc de Sully, en dat dit plan niet aan het einde van de zestiende eeuw, maar in de eerste helft van de zeventiende gepubliceerd was, namelijk in 1640, doet niets af aan het gevoel dat Stead had te leven in een beloftevolle tijd. Overigens verscheen het *Essay toward the Present and Future Peace* van William Penn inderdaad aan het einde van een eeuw, in 1693 om precies te zijn. En Kants *Zum ewigen Frieden* zag ook het licht in de jaren negentig van een eeuwen (1795). Vanwege de verschijningsdatum, 1713, ging Stead vermoedelijk voorbij aan het *Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe*, het beroemde plan van Abbé de Saint-Pierre.

⁸ Interesse voor de radicale Jong Europa-beweging, de beweging van de Italiaanse republiekin Guisepe Mazzini, zit Stead als gematigd liberaal denker niet hebben gehad. Zie voor de geschiedenis van de Europese eenheidsidee in de negentiende eeuw: J.-B. Duroselle, *L'idée d'Europe dans l'histoire* (Parijs 1965); D. Heater, *The Idea of European Unity* (Leicester 1992); H. Mikkeli, *Europe as an Idea and an Identity* (Londen, New York 1998); E. Bussière e.a. ed., *Europa: the European Idea and Identity, from Ancient Greece to the 21st Century* (Antwerpen 2001); Anthony Pagdan ed., *The Idea of Europe. From Antiquity to the European Union* (Cambridge 2002).

⁹ Stead, *The United States of Europe* (noot 7), 12.

¹⁰ *Ibidem*, 14.

¹¹ *Ibidem*, 23.

¹² *Ibidem*, 16.

¹³ *Ibidem*, 49.

¹⁴ *Ibidem*, 88.

¹⁵ Eugen Weber, *Frankrijk Fin de Siècle* (Amsterdam 1986) 252-264. Over de invloed van deze tentoonstelling op het historisch besef van de mens in 1900: Maria Grever, 'Tijd en ruimte onder één dak. De wereldtentoonstelling als verbeelde vooruitgang' in: Maria Grever en Harry Jansen ed., *De ongreepbare tijd. Temporaliteit en de constructie van het verleden* (Hilversum 2001) 113-130.

¹⁶ Stead, *The United States of Europe* (noot 7), 83.

¹⁷ *Ibidem*, 96.

¹⁸ Whyte, *The Life of W.T. Stead* (noot 5), 132.

¹⁹ Stead, *The United States of Europe* (noot 7), 31.

²⁰ *Ibidem*, 107.

²¹ *Ibidem*, 130.

²² *Ibidem*, 128.

²³ Stead, *The United States of Europe* (noot 7), 133.

²⁴ *Ibidem*, 134.

²⁵ J. von Bloch, *De oorlog der toekomst*. (Haarlem 1899) 5, 33. Oorspronkelijke titel: *Buduscaja vojna* (Sint Petersburg 1898).

- ²⁶ David Nicholls, 'Richard Cobden and The International Peace Congress Movement, 1848-1853', *Journal of British Studies* 30 (1991) 351-376.
- ²⁷ Stead, *The United States of Europe* (noot 7), 133.
- ²⁸ Zie voor Cobdens Russische sympathieën: Nicholls, 'Richard Cobden' (noot 26), 351-376.
- ²⁹ In de Afghaanse crisis van 1885 bijvoorbeeld nam Stead een uitgesproken pro-Russisch standpunt in. Zie: Schults, *Crusader in Babylon* (noot 3), 111-127.
- ³⁰ Stead, *The United States of Europe* (noot 7), 147.
- ³¹ *Ibidem*, 154.
- ³² *Ibidem*, 157-167. Historici zijn enigszins verdeeld over de competenties van Nicolaas II. Het algemene beeld is dat hij goedig was en weinig intelligent. Maar ook wordt gewezen, in de lijn van Stead, op zijn bijzondere kwaliteiten (hij was charmant, snel van begrip, belangstellend, etc.). Zie bijvoorbeeld Bernard Pares, *The Fall of the Russian Monarchy. A Study of the Evidence* (New York 1968) 29-32.
- ³³ Stead, *The United States of Europe* (noot 7), 195.
- ³⁴ In totaal aanvaardden 26 landen de uitnodiging. Naast de landen die Stead had bezocht waren dat Denemarken, Zweden, Noorwegen, Nederland, Luxemburg, Oostenrijk-Hongarije, Spanje, Portugal, Roemenië, Servië, Bulgarije, Montenegro, Griekenland, China, de Verenigde Staten, Mexico, Perzië, Siam en Japan.
- ³⁵ Zie voor de overwegingen die ten grondslag hebben gelegen aan de keuze voor Den Haag: William I. Hull, *The Two Hague Conferences and their Contribution to International Law* (Boston 1908; herdruk New York 1970) 6-7.
- ³⁶ Arthur Eyffinger, *The 1899 Hague Peace Conference. The Parliament of Man, the Federation of the World* (The Hague/London/Boston 1999) 72.
- ³⁷ *Ibidem*, 62.
- ³⁸ Zie voor alle deelnemers van de conferentie: *Ibidem*, 125-202.
- ³⁹ De correspondentie is gepubliceerd in: Whyte, *The Life of W.T. Stead* (noot 5), 152-166.
- ⁴⁰ Zie voor de feestelijkheden rond de conferentie – de balls, de diners, de concerten: Hull, *The Two Hague Conferences* (noot 35), 17-18.
- ⁴¹ Sandi E. Cooper, *Peace and Internationalism: European Ideological Movements Behind the Two Hague Conferences* (New York 1967) 325.
- ⁴² De notulen van de vergaderingen zijn derhalve geen letterlijke verslagen. De eerste zitting van de conferentie besloot tot absolute geheimhouding van zowel de plenaire als de commissievergaderingen. Toen allerlei onjuiste informatie over de conferentie in de pers verscheen, ging men alsnog over tot het publiceren van korte samenvattingen van de besprekingen. Zie: Whyte, *The Life of W.T. Stead* (noot 5), 21-23.
- ⁴³ Perris ed., *A History of the Peace Conference* (noot 6), 29.
- ⁴⁴ Whyte, *The Life of W.T. Stead* (noot 5), 155.
- ⁴⁵ Zie voor de officiële besluiten en verklaringen: Hull, *The Two Hague Conference* (noot 35).
- ⁴⁶ Whyte, *The Life of W.T. Stead* (noot 5), 166.
- ⁴⁷ Zie voor Steads contacten met Carnegie: Eyffinger, *The 1899 Hague Peace Conference* (noot 36), 447.
- ⁴⁸ <http://www.encyclopedia-titanica.org/bio/p/1st/stead-wt.shtml>
- ⁴⁹ 'How the mail steamer went down in Mid-Atlantic, by a survivor', *Pall Mall Gazette*, 22 maart 1886.
- ⁵⁰ Nico van Suchtelen, *Verzamelde Werken* (Deel XII, *Verspreide Geschriften*) (Amsterdam en Antwerpen 1956) 9-11.
- ⁵¹ Norman Angell, *The Great Illusion. A Study of the Relation of Military Power in Nations to their Economic and Social Advantage* (Londen 1910).